

การบูรณาการและการสร้างสรรค์ : การประยุกต์ใช้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจีนตอนใต้ในฉีหลอ

Integration and Creativeness: The Application of Southern China Vernacular in Qilou

วารุณี หวัง^{*1} / Warunee Wang

^aFaculty of Architecture, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002, Thailand

^{*}Corresponding author. Email: warphu@kku.ac.th

Abstract

The term “vernacular architecture” refers to the popular building style of an era among common people. In Mainland China, commercial buildings with arcades emerged for the first time in Guangzhou city, Guangdong province at the beginning of the 20th century. This style of building was influenced by overseas and by Southern Chinese vernacular architecture. The construction method and style gained popularity in a short period of time. It was a result of a transformation of the construction that was applied to the living environment under the new requirements. These modern buildings were called “Qi Lou”. The present case study reveals its creativeness in function through the trial and error of vernacular architecture that has taken place over many generations. Thus, the style has been applied to the needs that changed over time, while adding more features to the original. However, it still covers human basic needs that never change or become obsolete, having a good quality of life or living in comfort environment. That includes physical and psychological comfort.

Keywords: acculturation, Qilou, Lingnan architecture, comfort environment

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมที่ถูกเรียกว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นรูปแบบอาคารที่ได้รับความนิยมในหมู่สามัญชนของแต่ละยุคสมัย อาคารพาณิชย์ที่มีอาเขตในจีนแผ่นดินใหญ่มีจุดกำเนิด

¹ นักวิจัย ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ครั้งแรกที่เมืองกว่างโจว มณฑลกว่างตง ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นรูปแบบการก่อสร้างที่ได้รับอิทธิพล ทั้งจากภายนอกประเทศและจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทางภาคใต้ของจีน ซึ่งได้รับความนิยมและแพร่หลายในเวลาอันรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากการประยุกต์รูปแบบการก่อสร้างให้เข้ากับสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัย ภายใต้การใช้งานแบบใหม่ เกิดเป็นอาคารสมัยใหม่ที่เรียกว่า “ฉีโหลว” อันเป็นกรณีศึกษาในด้านการสร้างสรรค์ของประโยชน์ใช้สอย ผ่านการลองผิดลองถูกของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมาหลายชั่วอายุคน และได้นำมาประยุกต์ให้เข้ากับการใช้งานที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย เกิดเป็นประโยชน์ที่เพิ่มมากขึ้นจากของเดิม ภายใต้กรอบความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่ไม่เคยเปลี่ยนหรือล้าสมัย นั่นคือ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี อันได้แก่ เป็นส่วนหนึ่งของการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมน่าสบายอันเป็นความต้องการพื้นฐานทางกายภาพ และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและสภาพแวดล้อมที่น่าอยู่ อันเป็นความต้องการพื้นฐานทางด้านจิตใจ

คำสำคัญ: การผสมผสานทางวัฒนธรรม ฉีโหลว สถาปัตยกรรมหลังหนาน สภาพแวดล้อมน่าสบาย

ความเป็นมา

หลังจากที่จีนพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 เมื่อ ค.ศ. 1842 (พ.ศ. 2385) ซึ่งตรงกับรัชสมัยของรัชกาลที่ 3 ในประเทศไทย เมืองที่อยู่ติดกับชายฝั่งทะเลทางตอนใต้และตะวันออก 5 แห่ง ได้แก่ ช่างไห่ (เซี่ยงไฮ้) กว่างโจว เซี่ยเหมิน หกโป และฝูโจว ได้ถูกบีบบังคับให้เปิดรับชาวตะวันตกเข้ามาตั้งบ้านเรือนและกิจการในพื้นที่ดังกล่าว² อาคารพาณิชย์ที่มีอาเขตหรือทางเดินด้านหน้ามีหลังคาคลุม เป็นตัวแทนของความเป็นไปดังกล่าวในประเทศจีน ซึ่งแรกเริ่มได้เกิดขึ้นที่พื้นที่

² ในช่วงต้นความเป็นตะวันตกไม่ได้ส่งผลอย่างชัดเจนต่อสถาปัตยกรรมจีนที่อยู่ภายใต้ระบบราชวงศ์ (ซึ่งได้สิ้นสุดลงในปีค.ศ. 1911 (พ.ศ. 2454)) แต่ในช่วงต่อมาคือปลายศตวรรษที่ 19 พัฒนาการของสถาปัตยกรรมเริ่มแบ่งออกได้เป็น 2 รูปแบบ (Pan, 2003: 300) คือ หนึ่ง พัฒนาจากรูปแบบของตะวันตกหรือภายนอกประเทศ เช่น จากแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะสิงคโปร์หรือมาเลเซีย (ดูเพิ่มเติมใน Davison (2010) และ Lim (1993: 47-66)) สอง รูปแบบที่เกิดจากการปรับเปลี่ยนสถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมที่มีอยู่ แต่ส่วนมากเปลี่ยนโดยเริ่มจากแบบแรกคือ นำสถาปัตยกรรมจากต่างประเทศมาผสมกับความต้องการของการใช้พื้นที่และบริบทของสภาพแวดล้อม

หลิงหนาน³ (岭南-Lǐngnán) (ภาพที่ 1) และเผยแพร่ออกไปยังพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของประเทศ ซึ่งต่อมาในระยะหลังได้ย้อนกลับไปมีอิทธิพลต่อรูปแบบการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ในแถบภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน (ผู้เขียน) รวมถึงประเทศไทย บทความนี้จะกล่าวถึงอาเขตที่พบในเมืองกว่างโจว (Guǎngzhōu-Guangzhou) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของมณฑลกว่างตง ทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งผู้เขียนได้เรียบเรียงข้อมูลขึ้นจากการสำรวจภาคสนามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคใต้ของจีน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546-2557 รวมทั้งหมด 4 ครั้ง และสำรวจอาคารฉีโหลวในมณฑลกว่างตง 3 ครั้ง คือระหว่างปี พ.ศ. 2555-2557 และจากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวคิดและที่มาของรูปแบบ อันเกิดจากการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมตะวันตก กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทางภาคใต้ของจีน ทำให้เกิดเป็นรูปแบบอาคารและประโยชน์ใช้สอย ที่สะท้อนให้เห็นพัฒนาการและการปรับตัวของสถาปัตยกรรม อันเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อบริบทของสภาพแวดล้อมทั้งในด้านกายภาพและด้านสังคมวัฒนธรรมได้อย่างชัดเจน

มณฑลกว่างโจวกับจุดกำเนิด “ฉีโหลว” หรืออาคารพาณิชย์แบบมีอาเขต

หลังจากสงครามฝิ่นพบ ว่า มณฑลกว่างตงเป็นพื้นที่ที่มีการก่อสร้างอาคารพาณิชย์ที่มีอาเขตที่สำคัญของจีน โดยเฉพาะพื้นที่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ที่ติดกับทะเลจีนใต้ ใกล้กับฮ่องกงและมาเก๊า สาเหตุสำคัญเนื่องจากในช่วงปลายของยุคราชวงศ์ชิงและ

ภาพที่ 1 แสดงตำแหน่งของพื้นที่หลิงหนานและเมืองใกล้เคียง (ดัดแปลงจาก: Tang: 2005: 6)

³ พื้นที่หลิงหนานหรือมณฑลกว่างตง (Guǎngdōng- หรือกว่างตงในภาษาจีนแต้จิ๋ว) เป็นชื่อเดิมของพื้นที่ทางใต้ของจีน หมายถึงมณฑลกว่างตงและกว่างซี (กวางสี) แต่ในทางสถาปัตยกรรม ปัจจุบันมักจะหมายถึง มณฑลกว่างตงและเกาะไหหลำ (ไหหลำ) เท่านั้น (ที่มา- Tang (2005: 5))

ช่วงหลังจากสงครามฝิ่น เกิดปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองและความอดอยาก ประชากรในแถบนี้ได้อพยพไปทำงานและตั้งรกรากในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก หลายพื้นที่ของมณฑล จึงเป็นเมืองของประชากรที่เรียกว่า “หัวเฉียว” (华侨乡-Overseas Chinese Township) หรือชาวจีนที่อพยพไปอาศัยยังต่างประเทศ เมื่อหัวเฉียวเหล่านี้กลับมายังบ้านเกิด จึงมีอิทธิพลอย่างมากในการถ่ายทอดวัฒนธรรมภายนอกโดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก ให้ผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมเดิมเช่น อาเขตในพื้นที่อยู่ (广东五邑) ซึ่งเป็นที่รู้จักว่ามีหัวเฉียวและญาติๆ อาศัยอยู่จำนวนมาก โดยเริ่มมีการอพยพย้ายถิ่นออกไปต่างประเทศมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1911-1949 จากสถิติในปี ค.ศ. 1999 มีประชากรจากเขตนี้มากกว่า 3.6 ล้านคน ที่ตั้งรกรากอยู่ในต่างประเทศมากกว่า 100 ประเทศ โดยเฉพาะในอเมริกาและแคนาดา (Shan, 2010: 90) และอาเขตที่หลงเหลือในกว้างตงปัจจุบัน จำนวน 4,984 คูหา ตั้งอยู่ในเขตนี้ 2,236 คูหา หรือคิดเป็นร้อยละ 44.90 (Xu and SITU, 2004A: 208)

อาคารพาณิชย์ที่มีอาเขตหรือฉีโหลว⁴(骑楼 [qílóu]-Arcade) สร้างขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ปลายสมัยราชวงศ์ชิงหรือในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ทั้งเป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า ถูกเรียกชื่ออย่างเป็นทางการว่า “ฉีโหลว” เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1912 ที่มีการขยายเขตเมืองโดยการรื้อกำแพงเมืองโบราณออกและขยายความ

⁴ ฉีโหลว (骑楼) เป็นคำผสมระหว่างฉี (骑) เป็นคำกริยา หมายถึง การนั่งคร่อมซึ่งหลังสัตว์ เช่น ม้า หรือขี่จักรยาน ส่วนคำว่า โหลว (楼) หมายถึงอาคาร สิ่งก่อสร้าง จึงน่าจะเป็นที่มาของการเรียกในยุคแรกๆ ว่าเป็นอาคาร “มีขา” จากลักษณะของแนวเสาที่ตั้งเรียงรายอยู่ด้านหน้าของอาคาร โดย Guo (2002: 64) ได้ระบุว่าฉีโหลวประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ หนึ่ง หลังคา ซึ่งส่วนระดับบนหลังคา ส่วนมากทำเป็นรูปแบบตะวันตกอย่างง่าย ๆ สอง ผังด้านหน้าของอาคาร (facade) มีช่องเปิดเป็นหน้าต่าง บนผนังมีส่วนประดับแบบกรีกและโรมัน บางทีก็เป็นแบบจีน และส่วนที่สามได้แก่ ทางเดินมีหลังคาคลุม ทั้งนี้ Pan (2003: 329) ได้กล่าวว่า พัฒนาการและที่มาของอาเขต มีการศึกษาและข้อสันนิษฐานแตกต่างกันหลายลักษณะได้แก่ หนึ่ง พัฒนามาจากรูปแบบที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นที่เรียกว่า “จู่ถ้งอู” (竹筒屋 [zhútǒng wū]) (ดูเพิ่มเติมในหัวข้อที่ 4) สอง ได้รับอิทธิพลของการก่อสร้างจากตะวันตก ซึ่ง Xu และ SITU (2004A) กล่าวว่ารูปแบบของอาเขตอาจเป็นการก่อสร้างที่ผสมผสานระหว่างสภาพแวดล้อมแบบเมดิเตอร์เรเนียนของยุโรปตอนใต้ ที่ใกล้เคียงกับมณฑลกว้างตง ประเทศที่สำคัญได้แก่ โปรตุเกส สเปน ที่ขยายลัทธิล่าอาณานิคมเข้าไปในประเทศต่างๆ รูปแบบอาคารจากพื้นที่เหล่านี้ ได้ถูกผสมเข้ากับภูมิอากาศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และลักษณะการก่อสร้างในเขตหลังหนาน กลายเป็นฉีโหลวที่เห็นกันในปัจจุบัน

กว้างของถนน โดยในเอกสารของทางราชการ 《广东省警察厅现行取缔建筑章程及施行细则》เรียกอาคารดังกล่าวว่า “ฉีโหลวที่มีขา” (有脚骑楼)⁵ ในปี ค.ศ. 1920 ถูกเรียกสั้นๆ ว่า “ฉีโหลว” (骑楼 [qílóu])

ดังนั้นในยุคหนึ่ง ฉีโหลวจึงเป็นตัวแทนของที่อยู่อาศัยในชุมชนการค้าทั่วประเทศ โดยมากจะสร้างให้ชั้นแรกเป็นร้านค้า ชั้นที่สองเป็นส่วนพักผ่อนสำนักงานหรือคลังสินค้า หรือด้านหน้าเป็นร้านค้า ด้านหลังเป็นส่วนพักอาศัย (ภาพที่ 2) ฉีโหลวปกติมี 2-3 ชั้น ด้านหน้าของชั้นแรกเป็นทางเดินที่ถูกคลุมด้วยพื้นชั้นสองที่ขยายออกมาผสานเข้ากับเสารูปสี่เหลี่ยม (pillar corridor) ด้านหน้าเพื่อรองรับพื้นชั้นบน เมื่อทางเดินดังกล่าวเชื่อมต่อเข้าด้วยกัน ก็จะเกิดเป็นแนวทางเดินสาธารณะขึ้น

จากการที่มีสภาวะอากาศที่ร้อน และฝนตกชุก ทำให้ทางเดินมีหลังคาคลุมได้รับความนิยม สร้างความสะดวกแก่ผู้ที่เดินจับจ่ายซื้อสินค้า โดยหากไม่ใช่พายุฝนโดยเฉพาะได้ฝนที่รุนแรง ก็จะไม่มีผลกระทบต่อกิจกรรมการค้าภายใต้ทางเดินดังกล่าว ซึ่งเป็นการได้ประโยชน์ทั้งลูกค้าและเจ้าของร้าน การก่อสร้างฉีโหลวเพื่อรองรับกิจกรรมการค้า จึงได้รับการยอมรับและพัฒนาไปอย่างรวดเร็วในพื้นที่ทางใต้ของจีน ที่มีระดับความเจริญทางเศรษฐกิจการค้าดีกว่าภาคเหนือ

⁵ ข้อที่ 14 ของเอกสารดังกล่าว ได้ระบุว่า การก่อสร้างอาคารจะต้องให้ทางเดินด้านหน้ามีความกว้างไม่น้อยกว่า 8 ฟุตอังกฤษ (2.40 เมตร) (ขณะที่ในปี ค.ศ. 1889 มีข้อกำหนดที่ไม่เป็นทางการ ให้ความกว้างของทางเดินเท่ากับ 6 ฉี (尺) ซึ่ง 1 ฉีเท่ากับ 33 เซนติเมตร) ส่วนข้อที่ 15 ระบุว่าทางเดินดังกล่าวทั้งสองข้างไม่ให้มีสิ่งปิดกั้นที่จะกีดขวางการสัญจรของผู้คน (Peng and Yang, 2004: 13-17) ทั้งนี้การกำหนดความกว้างของทางเดินดังกล่าว ก็เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นระเบียบและมีมาตรฐานของการก่อสร้างในภาพรวมของเมือง เนื่องจากทางเดินอาคารที่สร้างก่อนหน้านั้น ไม่มีการกำหนดระยะที่แน่นอน แต่หลังจากที่มีการยอมรับว่าการเอาทางเดินของอาคารมาต่อกันเพื่อทำการค้า เหมาะสมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นแล้ว จึงได้มีการกำหนดระยะเบียดดังกล่าวขึ้นในภายหลัง อาคารในยุคแรกๆ ก่อนที่จะพัฒนามาเป็นแหล่งการค้า บางแห่งมีความกว้างของทางเดินเพียง 1.3 เมตร จึงใช้ประโยชน์เพียงการอยู่อาศัยเป็นหลัก (Zhang, 2008: 49)

ภาพที่ 2 (บนซ้ายและขวา) ฉีโหลวที่สร้างขึ้นในต้นศตวรรษที่ 20 ในพื้นที่ตำบลซือชาน เมืองจ้านเจียงของกวางตุ้ง ซึ่งเคยเป็นชุมชนการค้าที่มีหัวเฉียวอาศัยอยู่มากแห่งหนึ่ง (广东省湛江市赤坎镇) (ล่างจากซ้ายไปขวา) แสดงโครงสร้างพื้นชั้นสองที่เป็นไม้ใช้ร่วมกับโครงสร้างผนังก่ออิฐรับน้ำหนัก / แสดงแนวคิดการใช้ช่องเปิดขนาดเล็ก (atrium) บนลานภายในบ้านที่หมู่บ้านไคผิง (广东开平市自力村) ซึ่งถูกนำไปใช้กับฉีโหลวเช่นกัน/ บ้านใดของฉีโหลวรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะเห็นการทำช่องเปิด เพื่อเพิ่มแสงสว่างและการระบายอากาศให้บ้านได้ที่ยาวและแคบ

อาคารพาณิชย์ในภาคใต้ของจีนก่อนยุคราชวงศ์ชิง (ค.ศ. 1636-1911)

รูปแบบของอาคารพาณิชย์ในสมัยโบราณของจีน ที่สามารถอ้างอิงหลักฐานได้ในยุคที่มีการค้ามีความรุ่งเรือง ได้แก่ ภาพวาดที่ชื่อว่า “หมิงชิงซ่างเหอตู” 《清明上河图》⁶ ซึ่งพบว่าอาคารพาณิชย์หรือร้านค้าแต่เดิมมักสร้างด้วยไม้ร่วมกับ

⁶ ภาพวาดหมิงชิงซ่างเหอตู 《清明上河图》 มีขนาด 24.8 x 528.7 เซนติเมตร โดย จาง เจ๋อตวน (张择端) (ค.ศ. 1085-1145) จิตรกรในสมัยราชวงศ์ซ่ง หรือเมื่อประมาณเก้าร้อยปีมาแล้ว ปัจจุบันถือเป็นหนึ่งในภาพเขียนที่สำคัญของจีน นอกเหนือจากฝีมือการวาดแล้ว ความสำคัญของภาพได้แก่ การถ่ายทอดความเจริญรุ่งเรืองและวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองหลวงสมัยปลายราชวงศ์ซ่ง ซึ่งปัจจุบันคือเมืองไคเฟิง มณฑลเหอหนาน ทางภาคเหนือของจีน เป็นภาพที่แสดงบรรยากาศของสองฝั่งแม่น้ำในวันเทศกาลหลี่หมิงซิงหรือเซ่งเม้ง รวมถึงบรรยากาศการค้าขาย สถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ รวมถึงรายละเอียดของคน สัตว์ พาหนะ และวิถีชีวิตตามธรรมชาติอย่างละเอียด เนื่องจากวาดด้วยพู่กันที่มีขนาดเล็กมาก (Wang, 2014: 28)

อิฐและหิน เรียงต่อกันเป็นแนวยาวบนถนนที่เป็นย่านการค้า หลังคามักเป็นจั่วชั้นเดียว ด้านหน้าอาคารไม่มีหลังคายื่นออกมาสำหรับกันแดดหรือฝนให้กับลูกค้าหรือคนเดินเท้าเป็นกิจจะลักษณะ ในปัจจุบันรูปแบบของอาคารพาณิชย์ที่พบโดยทั่วไปในเขตชุมชนขนาดกลางและขนาดเล็กที่ถูกสร้างขึ้นก่อนสมัยราชวงศ์ชิง ที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ไม่ได้ต่างจากในภาพวาดหมิงชิงซางเหอเถาไคฉัก ด้านหน้าส่วนที่ติดถนน ในแง่ของช่องเปิด โดยทั่วไปมี 2 ลักษณะที่สำคัญ (ไม่นับรวมอาคารที่ก่อสร้างตามแนวโค้งของถนน-ผู้เขียน) คือ

หนึ่ง ลักษณะที่เปิดโล่งเห็นพื้นที่ภายใน (ภาพที่ 3 ซ้าย) แต่ปิดเปิดร้านโดยใช้ผ้าไม้หรือแผ่นบานประตูที่เรียกว่าประตู “เก้อชาน”(隔扇门 [géshānmén]- ผาถัง) ความกว้างของแผ่นไม้ประมาณ 30-45 เซนติเมตร สูงเท่ากับช่องเปิดของหน้าร้าน สอดลงในร่องบานประตูที่ละแผ่นจนหมด ซึ่งรูปแบบนี้ในตอนหลังได้เปลี่ยนมาใช้ประตูบานเพี้ยมกันมากขึ้น

ลักษณะที่สอง เป็นแบบผสมระหว่างการใช้ประตูและหน้าต่าง ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าประเภทแรก ส่วนแสดงสินค้าจะเห็นได้จากช่องหน้าต่างที่เปิดกว้างในเวลาค้าขาย (ภาพที่ 3 ขวา) ช่องหน้าต่างใช้แนวคิดเดียวกับผาถัง คือ ใช้ไม้เป็นแผ่นๆ สอดในร่อง พื้นที่บริเวณหน้าต่างเป็นส่วนจัดวางสินค้า บางพื้นที่ที่ต้องคำนึงถึงความปลอดภัยหรือเป็นตอนกลางคืน ลูกค้าจะยืนอยู่ภายนอกและสินค้าจะถูกส่งให้ทางหน้าต่างส่วนการประดับตกแต่งของร้านค้าจะแตกต่างและมีรายละเอียดไม่เหมือนกันตามระดับทางเศรษฐกิจของเจ้าของ ประเภทและขนาดของร้านค้า มีตั้งแต่เป็นร้านค้าขนาดเล็ก 1 คูหาหรือมากกว่า โดยร้านค้าทั้งสองแบบ ทางเข้าด้านหน้าอาจมีชายคายื่นออกมาทำให้สามารถกันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ อาคารพาณิชย์สมัยก่อนการสิ้นสุดของราชวงศ์ชิง จะใช้เป็นไม้ อิฐและหิน เป็นวัสดุหลัก และมักยกระดับของพื้นอาคารขึ้นสูงจากระดับถนนเป็นชั้นบันไดหน้าร้านเสมอเพื่อกันฝนและความชื้น⁷

⁷ แต่ในพื้นที่บางส่วนของนอกเฉียงใต้ของประเทศ เช่น ที่หมู่บ้านเหยียนโกว มณฑลเจ้อเจียง ที่เคยเป็นศูนย์กลางของการค้าเกลือในสมัยราชวงศ์หมิงและชิง ซึ่งเป็นสองราชวงศ์สุดท้ายของจีน ความรุ่งเรืองทางการค้าได้ทำให้เกิดการก่อสร้างกลุ่มของร้านค้า 2 ชั้นในปลายราชวงศ์หมิง เมื่อ ค.ศ. 1556 ตัวอาคารมีความยาวประมาณ 300 เมตร มีร้านค้าย่อยประมาณ 90 ร้าน แต่ละร้านกว้าง 3 เมตร ลึก 10 เมตร ก่อสร้างด้วยไม้และอิฐ ทางเดินด้านหน้ามีหลังคาคลุมกว้างประมาณ 3 เมตร พื้นทางเดินปูด้วยหินกรวดแม่น้ำก้อนใหญ่ตลอดแนวความยาวของทางเดิน ซึ่งก่อนการเข้ามาของชาติตะวันตกในช่วงปลายยุคราชวงศ์ชิง ทางเดินมีหลังคาคลุมดังกล่าว เป็นรูปแบบร้านค้าที่พบได้ไม่มากในประเทศจีนส่วนใหญ่ที่พบในส่วนน้อยเหล่านี้ จะจัดอยู่ในกลุ่มสถาปัตยกรรมทางตอนใต้ ได้แก่ เมืองการค้าในเขตมณฑลเจียงซูและเจ้อเจียง ที่มีลาคลองไหลผ่าน (ผู้เขียน)

ภาพที่ 3 (ซ้าย) อาคารพาณิชย์ที่เมืองโบราณเฟิงหวง สมัยราชวงศ์หมิง มณฑลหูหนาน (湖南凤凰)

(ขวา) แสดงร้านค้าในท้องถิ่น ที่ขายเครื่องใช้ต่างๆ ที่ติดด้วยเหล็กที่หมู่บ้าน ชู่เหอ เมืองลี่เจียง มณฑลหยุนหนาน ซึ่งเป็นจุดพักบนถนนม้าชาโบราณ (云南省丽江束河古镇)

ก่อนสงครามฝิ่นหรือก่อน ค.ศ. 1860 และก่อนการสิ้นสุดของราชวงศ์ (ค.ศ. 1911) (พ.ศ. 2454) แม้ว่าจะมีสถาปัตยกรรมตะวันตกปรากฏให้เห็นในประเทศจีน แต่ก็มีจำนวนน้อยและขนาดเล็ก ไม่ปรากฏอิทธิพลของตะวันตกในอาคารพาณิชย์ของชาวจีนที่ชัดเจน เนื่องจากกิจกรรมการก่อสร้างมีการควบคุมขอบเขตและมีข้อจำกัดที่เข้มงวด ทำให้สถาปัตยกรรมตะวันตกในช่วงเวลานั้นหากมีการก่อสร้างก็มักจะเป็นของราชสำนักหรือได้รับอนุญาตจากทางการแล้วเท่านั้น อีกทั้งการก่อสร้างบางส่วนก็ได้รับการดัดแปลงให้เป็นสถาปัตยกรรมแบบจีน ดังนั้นในภาพรวมจึงเป็นรูปแบบที่ผสมผสานกันของจีนและตะวันตกอย่างกลมกลืน แต่หลังสงครามฝิ่นซึ่งเป็นช่วงปลายของราชวงศ์ชิง ไปจนถึงช่วงต้นของการก่อตั้งประเทศสาธารณรัฐจีน หรือหลัง ค.ศ. 1912 (พ.ศ. 2455) เป็นต้นมา เริ่มมีการก่อสร้างอาคารในรูปแบบตะวันตกจำนวนมาก เนื่องจากเป็นยุคที่มีลักษณะเป็นสังคมผสมระหว่างระบบศักดินา เพราะยังอยู่ในสมัยราชวงศ์ซึ่งตอนปลายกับการเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิล่าอาณานิคมของประเทศตะวันตก⁸

⁸ หากเทียบกับช่วงประวัติศาสตร์ของโลกแล้ว ความเป็นไปดังกล่าวในประเทศจีนเป็นช่วงที่เรียกว่าการปฏิวัติอุตสาหกรรม เช่นเดียวกับที่เกิดในประเทศอังกฤษเมื่อประมาณศตวรรษที่ 17 ถึงต้นศตวรรษที่ 20 เมื่อเทียบประวัติศาสตร์โลกจึงถือเอาเวลานี้เป็นช่วงหลังของการปฏิวัติอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นทั่วโลก เหตุที่การปฏิวัติอุตสาหกรรมของจีนเกิดขึ้นช้ากว่าประเทศอื่นๆ ในโลกประมาณ 200 ปี มาจากการเป็นประเทศปิดและอยู่ภายใต้อิทธิพลของสังคมศักดินา ดังนั้นการปฏิวัติอุตสาหกรรมตอนต้นของจีน จึงเป็นช่วงที่โลกเริ่มเข้าสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมตอนปลาย และเริ่มเข้าสู่ยุคต้นของการสร้างความทันสมัย (modernization) ในประเทศกำลังพัฒนา (Pan, 2003: 299)

ภาพที่ 4 (ซ้ายและขวา) อาคารพาณิชย์ ที่หมู่บ้านเหยียนโถว ตำบลหนานซีเจียง
มณฑลเจ้อเจียง (浙江省温州永嘉岩头村)

องค์ประกอบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจีนตอนใต้ที่ปรากฏในฉีไหลว

จากสภาพที่ตั้งจะพบว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของจีนอยู่ในภูมิอากาศแบบกึ่งร้อนชื้น (temperate zone) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคเหนือจะเป็นที่ราบมากกว่าภาคใต้ อุณหภูมิของอากาศระหว่างตอนเหนือและทางใต้จะต่างกันมาก ตั้งแต่ประมาณ -40 ในฤดูหนาวถึง 40 กว่าองศาเซลเซียสในฤดูร้อน ซึ่งภูมิอากาศที่ซับซ้อนและหลากหลายเช่นนี้ ได้ส่งผลต่อลักษณะของทรัพยากรในท้องถิ่น การใช้วัสดุก่อสร้าง และรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น⁹ ที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด (อ่านเพิ่มเติมรูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบทของภาคเหนือได้ใน (Phusanam and Wang, 2008: 32-41))

⁹ กฎบัตรนานาชาติว่าด้วยมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น (Charter on the Built Vernacular Heritage) (ICOMOS, 1999: 27) ได้กล่าวถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า เป็นรูปแบบอาคารที่ก่อสร้างทั่วไปในชุมชน ที่มีลักษณะเฉพาะที่ตอบสนองกับสภาพแวดล้อม มีความต่อเนื่องของการใช้รูปแบบรูปทรงและรูปลักษณ์ หรือการใช้งาน ทำให้เกิดเป็นอาคารประเภทต่างๆ การออกแบบและก่อสร้างถูกส่งต่อกันมาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการตอบสนองต่อข้อกำหนดในด้านการใช้งาน สังคมและสภาพแวดล้อม และมีการประยุกต์ใช้ระบบการก่อสร้างและงานช่างแบบดั้งเดิมอย่างมีประสิทธิภาพ

บ้านแบบจีนทั่วไปในภาคเหนือหรือภาคใต้¹⁰ มักเป็นกลุ่มอาคารที่ล้อมรอบลานโล่งตรงกลางที่อยู่ภายในกำแพงสูง แต่ด้วยบริบทที่แตกต่างกันของพื้นที่ ทำให้รูปแบบและขนาดของลานโล่งในภาคเหนือและใต้มีความต่างในรายละเอียด¹¹ กล่าวคือ ลานโล่งกลางอาคารในภาคใต้ ที่เรียกว่า “เทียนจิง” (天井 [tiānjīng] Atrium-ลานโล่งขนาดเล็กภายในอาคาร) จะมีขนาดเล็กกว่าภาคเหนือ เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่ ทำให้อาคารที่ล้อมรอบลานโล่งจึงมักเป็นอาคารสองชั้นขึ้นไป ทั้งสามหรือสี่ด้าน ลานโล่งหรือช่องโล่งดังกล่าว หากจินตนาการรูปร่างที่เป็นสามมิติ จะพบว่าเป็นทรงสูงและแคบ จึงเป็นส่วนสำคัญที่นำแสงเข้ามาภายใน ทำให้ไม่มืดทึบ และเกิดการไหลเวียนของลมขึ้นไปยังที่สูง อากาศภายในลานไหลเวียนได้ดีขึ้น จึงไม่เกิดการอับชื้น

¹⁰ การแบ่งลักษณะสถาปัตยกรรมของจีนเป็นรูปแบบทางเหนือกับทางใต้ มักอ้างอิงตามแนวของแม่น้ำฉางเจียง (长江 -Yangtze River-แยงซีเกียง) เป็นสำคัญ ส่วนที่อยู่เหนือแม่น้ำจะเรียกว่าทางเหนือ (北方) มีอุณหภูมิของอากาศที่มีความแตกต่างกันระหว่างฤดูร้อนและฤดูหนาวมาก ฤดูหนาวมีหิมะตก อาคารมีผนังหนา ชายคาสั้น หลังคาต้องรับน้ำหนักหิมะได้ ขณะที่ใต้แม่น้ำลงมา เรียกว่าทางใต้ (南方) มีภูเขามาก ที่ราบมีน้อยกว่าทางเหนือแต่มีความเจริญทางด้านเศรษฐกิจมากกว่า จึงมีความหนาแน่นของประชากรสูงกว่า บ้านเรือนของทางใต้จึงตั้งอยู่อย่างกระจุกตัว โดยมีอุณหภูมิระหว่างหน้าร้อนและหน้าฝนต่างกันไม่มาก ฝนตกชุก ความชื้นในหน้าฝนสูงอาคารต้องมีชายคายาว ระบายอากาศ กันฝน และความชื้นได้ดี เป็นต้น แต่ทั้งนี้ หากแบ่งออกเป็นภูมิภาคตามเขตการปกครอง จะแบ่งได้เป็นทั้งหมด 7 ภาค อย่างไรก็ตาม การแบ่งพื้นที่ประเทศออกเป็นส่วนๆ นี้ มีความหลากหลายพอสมควร ขึ้นอยู่กับว่าต้องการศึกษาในด้านใด (ผู้เขียน)

¹¹ Steward (1972) ได้เสนอทฤษฎีการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) อันกล่าวถึงสายวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม (multilinear cultural evolution) กับวัฒนธรรมของมนุษย์โดยรวม ว่ามีความสอดคล้องกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์ แต่วิวัฒนาการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นโดยถ่ายทอดเป็นชั้นๆ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง แต่มักจะได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ รวมถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมและความเป็นไปที่ต่างกัน ทำให้ในแต่ละพื้นที่เกิดพัฒนาการที่แตกต่างและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ส่งผลให้ในโลกปัจจุบันนี้ แต่ละแห่งเกิดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อนและหลากหลาย แต่ทั้งนี้ Steward ได้เน้นว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่สามารถเรียกว่า เป็นการค้นพบหรือการสร้างนวัตกรรมใหม่ขึ้นมา แต่เป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด

ภาพที่ 5 (ซ้าย) แสดงเทียนจิ่งและการมีทางเดินล้อมรอบลานโล่งตรงกลางเทียนจิ่ง
ในบ้านที่มณฑลอันฮุย
(ขวา) ทางเดินรอบลานโล่ง (open court) ที่บ้านชนกลุ่มน้อยชาวปาย เมืองต้า
หลี่ มณฑลยูนนาน

ในชั้นล่างยังมีทางเดินใต้พื้นชั้นสองหรือหลังคาที่ยื่นออกมา ล้อมรอบ
ลานโล่ง (ภาพที่ 5) ที่เชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ภายในและลานโล่ง ทำให้ผู้อยู่อาศัยสามารถ
เดินไปมาระหว่างพื้นที่ภายในบ้านได้โดยไม่ต้องเผชิญกับฝนหรือแสงแดด เนื่องจาก
อยู่ภายใต้พื้นที่ที่มีหลังคาคลุม อันเป็นแนวคิดที่พบในอาเขตของฉีโหลวเช่นกัน

นอกจากนี้จะนิยมใช้เพดานสูง ใช้ระแนงระบายอากาศให้ประตูหน้าต่าง
และตั้งฉากโปร่งกันพื้นที่ภายในอาคาร เพื่อช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพการระบาย
อากาศให้ดีขึ้น เหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่พบในภูมิอากาศแบบกึ่งร้อนชื้น
(sub-tropical climate) ในภาคใต้ อันรวมถึงพื้นที่หลังหนานด้วย

จาก “จู่ถ่งอู” สู่ “ฉีโหลว”

ผลจากสงครามฝิ่น ทำให้เมืองกว้างโจวและเมืองทำอื่นๆ มีความรุ่งเรือง
มากขึ้น ย่านการค้าในกว้างโจวเวลานั้น ค่อยๆ ปรากฏอาคารพาณิชย์ที่มีหน้ากว้าง
เพียงช่วงเสาเดียว แต่ยาวลึกเข้าไปด้านใน เรียงรายต่อกันไปเป็นแถวยาว
ในระยะแรกเป็นอาคารชั้นเดียว ต่อมาจึงเพิ่มเป็น 2-3 ชั้น ส่วนใหญ่มีหน้ากว้าง
ประมาณ 4 เมตร ลึกเข้าไป 15 เมตร หรือมากกว่านั้น บางหลังลึกถึง 35 เมตรก็มี

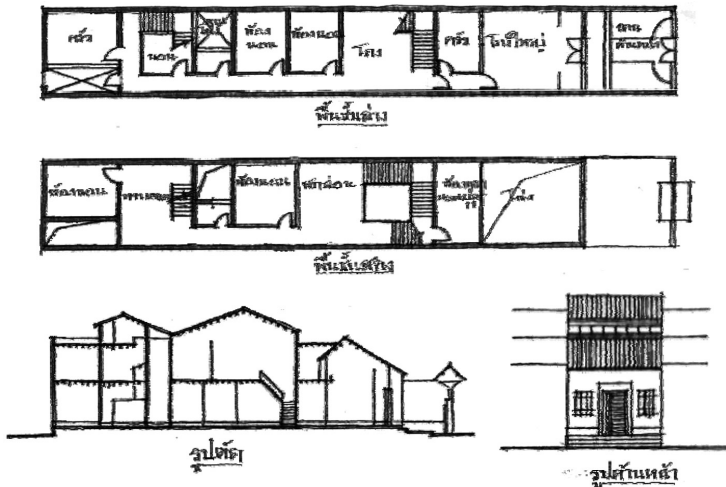
(Shao, 1998: 426) เนื่องจากรูปร่างที่แคบและยาว จึงถูกเรียกว่า “จู่ถ้งอู”¹² (Pan, 2003: 328-329) (ภาพที่ 6)

โดยผังพื้นถูกแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนหน้า กลาง และหลัง แต่ละส่วนถูกแยกด้วยลานโล่งหรือเตียนจิ่งที่อยู่ภายใน ส่วนหน้าเป็นพื้นที่โถง รับแขก ส่วนกลางเป็นโถงภายใน ส่วนนอน บันได ส่วนหลังสุดเป็นห้องครัว ห้องน้ำ พื้นที่ภายในทั้งหมดเชื่อมต่อกันด้วยทางเดินหลักแคบๆ บางหลังมีการขุดบ่อน้ำไว้ภายในเพื่ออุปโภคบริโภค (Sun, 2004: 198) อาคารที่สร้างเป็นแถวยาว ใช้โครงสร้างผนังรับน้ำหนักร่วมกับโครงสร้างไม้ที่รับหลังคาจั่ว ผนังที่ใช้ร่วมกับเพื่อนบ้านที่อยู่ติดกันทำให้ประหยัดค่าก่อสร้าง แต่ไม่สามารถจะมีช่องเปิดได้ จึงต้องอาศัยลานโล่งภายในหรือหน้าต่างที่อยู่ในชั้นบนสุดเพื่อรับแสงสว่าง และทำให้เกิดความแตกต่างของความกดอากาศระหว่างภายในและภายนอกอาคาร ช่วยให้เกิดการเคลื่อนไหวของลมเพื่อระบายอากาศ บางอาคารติดตั้งกระเบื้องโปร่งแสงที่หลังคาชั้นบน หรือเปิดช่องโถงบนดาดฟ้า เพื่อเพิ่มแสงสว่างให้ชั้นล่างมากขึ้น จากข้อจำกัดด้านการระบายอากาศและแสงสว่าง

ความเป็นไปดังกล่าว ส่งผลให้จู่ถ้งอูนี้มีเอกลักษณ์ของการแก้ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ ประตูด้านหน้าจะมี 3 ชั้น หนึ่ง ประตูเตี้ยโปร่ง ประตูตรงกลางเป็นลูกกรงไม้โปร่ง และประตูหลักซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็ง ทั้งหมดนี้เพื่อวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ รับแสง ระบายอากาศและความปลอดภัย ในช่วงปี ค.ศ. 1930 อาคารเหล่านี้ได้ เริ่มเปลี่ยนจากโครงสร้างไม้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก แต่ผังพื้นยังคงรูปแบบเดิมที่สะท้อนสภาพภูมิอากาศแบบกึ่งร้อนชื้น ซึ่งอาคารต้องการการลด

¹² หลังจากการเริ่มต้นของสงครามฝิ่น ในปี ค.ศ. 1840 ได้เริ่มเข้าสู่ยุคที่เรียกว่าสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Period (ค.ศ. 1840-1919)) ที่อยู่อาศัยในช่วงนี้มีพัฒนาการเป็น 3 ลักษณะ คือ หนึ่ง การพัฒนาสืบต่อมาจากรูปแบบประเพณีหรือรูปแบบดั้งเดิม อันได้แก่ ที่อยู่อาศัยจำนวนหนึ่งที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งมักสร้างขึ้นหลังสมัยสงครามฝิ่น หรือปลายราชวงศ์ชิง สอง ที่อยู่อาศัยที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เช่น คฤหาสน์ เรือนแถว อาคารสูง เป็นต้น สาม ที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมที่ยังมีรูปแบบที่เหมาะสมกับความต้องการของการอยู่อาศัยในเมืองใหญ่ ผสมกับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากภายนอก เกิดเป็นที่อยู่อาศัยแบบใหม่ขึ้น ซึ่งในพื้นที่เมืองกว้างโจว ได้ปรากฏอาคารที่สะท้อนความเป็นไปดังกล่าวเรียกว่าบ้านแบบ “จู่ถ้งอู” ซึ่ง “จู่ถ้ง” [zhútǒng] หมายถึงกระบอกไม้ไผ่ “อู” [wū] หมายถึง บ้าน ห้อง (Pan, 2003: 325)

ความร้อนจากรังสีดวงอาทิตย์ ผสานกับการใช้พื้นที่ที่มีจำกัดในเขตการค้าที่มีการอาศัยอยู่หนาแน่น ก่อให้เกิดเป็นที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้ขึ้น

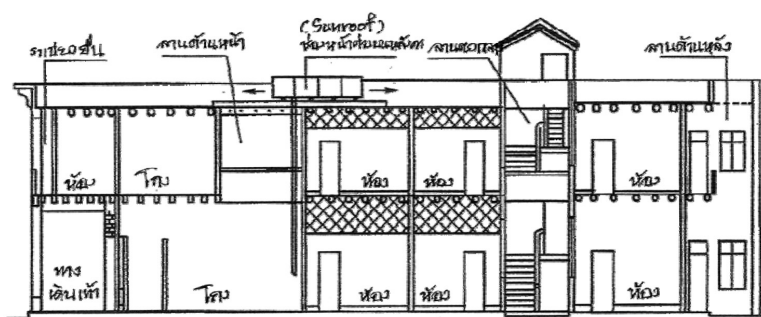

ภาพที่ 6 รูปแบบทั่วไปของการใช้ประโยชน์ในผังพื้นที่ชั้นล่างและชั้นสองของจู่ท่งอู รูปตัด และรูปด้านหน้า
(ที่มา: ดัดแปลงจาก Pan, 2003: 329)

ภาพที่ 7 (ซ้าย) แบบจำลองจู่ท่งอู ซึ่งในภาพจะเป็นครอบครัวผู้มีฐานะ อาคารจึงมีหน้ากว้าง 3 ช่วงเสา
(ขวา) ประตูทางเข้าจู่ท่งอู ซึ่งมี 3 ชั้น ได้แก่ ประตูเตี้ยด้านหน้าสุด ประตูลูกกรงไม้ตรงกลาง และประตูใหญ่ด้านหลัง

ต่อมาเมื่อกว้างโจวมีการพัฒนาทางด้านการค้ามากขึ้น จู่ถ่งอู่ได้ถูกพัฒนาต่อมาเป็นที่โหลวและ“ฟู่อู่” (铺屋) ซึ่งเป็นอาคารพาณิชย์ที่ต่างจากฉีโหลวตรงที่ด้านหน้าไม่มีอาเขต แต่ต่างใช้เพื่อทำการค้าและอยู่อาศัยเหมือนกัน อาเขตที่อยู่ด้านหน้าสะท้อนให้เห็นการประยุกต์ใช้เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของจีน (ภาพที่ 8) ที่เชื่อมต่อกภายในและภายนอกอาคารเข้าด้วยกันด้วยทางเดินมีหลังคาคลุม ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบในอาคารของตะวันตกบางพื้นที่เช่นกัน

ภาพที่ 8 ความสัมพันธ์ของการใช้พื้นที่ของฉีโหลวกับลานขนาดเล็กภายในบ้าน (atrium) ในภาพรวม

(ที่มา: ดัดแปลงจาก Tang, 2005: 137)

สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ “ฉีโหลว” ที่ได้รับความนิยมในช่วงเวลาหนึ่ง

หลังสงครามฝิ่นครั้งที่ 1 ถึงตอนต้นของยุคสาธารณรัฐจีน ตั้งแต่ประมาณ ค.ศ. 1840-1930 พบว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกและวัสดุใหม่ๆ เช่น เหล็กและปูนซีเมนต์สำเร็จรูปได้เข้ามาในประเทศจีน ถือเป็นช่วงที่เศรษฐกิจของมณฑลกว้างตงมีความรุ่งเรืองมาก กล่าวกันว่าเมืองกว้างโจวในช่วงปลายของความรู้เรืองดังกล่าว ปรากฏอาคารพาณิชย์ที่สร้างแบบมีอาเขตหรือฉีโหลวที่ยาวต่อเนื่องกันบนถนนทั้งหมด 59 สาย ถ้าเอาความยาวของทางเดินด้านหน้าอาเขตเหล่านั้นมาเรียงต่อกันจะยาวประมาณ 40 กิโลเมตร (Rao, 2010: B3) เหตุที่รูปแบบของฉีโหลวได้รับความนิยมจากเจ้าของอาคาร จากการวิเคราะห์ของผู้เขียน โดยใช้ทฤษฎี

ลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์¹³ (Maslow's hierarchy of needs) สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

ในมิติทางด้านกายภาพ (physiological comfort)

การที่มณฑลกว้างตงอยู่ในพื้นที่ที่เรียกว่าหลิงหนาน ซึ่งอยู่ติดกับทะเลและได้รับมวลความร้อนมาก ทำให้ลักษณะอากาศเป็นแบบกึ่งร้อนชื้นฝนตกชุก (sub-tropical climate) ¹⁴ โดยเฉพาะในเดือนพฤษภาคมที่มีลักษณะภูมิอากาศเป็นไปดังคำกล่าวที่ว่า อากาศเดือนห้าของที่นี่จะแปรปรวนเหมือนอารมณ์ของเด็ก (五月天孩子脸说变就变) ส่งผลให้รูปแบบของสถาปัตยกรรมหลิงหนานต้องกันความร้อน ฝน ความชื้น ลม พายุ โดยเฉพาะใต้ฝุ่นใต้ดีในระดับหนึ่ง

ฉีโหลวเหล่านี้อุทิศสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่มีกิจกรรมทางการค้าหนาแน่นและที่ดินมีราคาแพง การก่อสร้างจึงมีด้านหน้าแคบ 4-5 เมตร¹⁵ และลึกขยายเข้าไปด้านในมักไม่เกิน 30 เมตร (Zhang, 2008: 69) การระบายอากาศส่วนใหญ่จึงต้องผ่านลานโล่งภายในหรือเทียนจิง (atrium) โถงและระเบียงทางเดิน แม้ว่าการแก้ปัญหาดังกล่าวจะเกิดจากความจำเป็นของสภาพที่ตั้งที่เป็นที่อยู่อาศัยหนาแน่น แต่มีความเหมาะสมกับสภาวะอากาศของท้องถิ่น (1-physiological needs) ซึ่งมีอากาศร้อนในฤดูร้อน และมีช่วงของแสงแดดที่ยาวนานในเวลากลางวัน

¹³ Maslow (1943) กล่าวว่า ความต้องการของมนุษย์มักเริ่มจากสิ่งที่เป็นพื้นฐานตั้งแต่หนึ่ง ความต้องการทางกายภาพ (physiological needs) สอง ความมั่นคงปลอดภัย (Security) สาม มิตรภาพและความรัก ความเป็นเจ้าของ (friendship, love and sexual intimacy) สี่ การได้รับความเคารพยกย่อง (esteem) ไปจนถึง ห้า ความต้องการในขั้นสุดท้าย ได้แก่ ความสมบูรณ์ของชีวิต (self-actualization) ซึ่งทั้งหมดนี้ผู้เขียนเรียกรวมกันว่าเป็น ระดับของสภาพแวดล้อมน่าสบาย (comfort environment) ในบทความนี้จึงจะแยกวิเคราะห์ความต้องการดังกล่าวเป็นมิติทางด้านกายภาพและทางจิตใจ

¹⁴ ลักษณะร่วมของอากาศในเขตหลิงหนานได้แก่ มีแสงแดดประมาณ 2,000 ชั่วโมงต่อปี อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 21-24 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยในเดือนที่ร้อนที่สุด 28-29 องศาเซลเซียส อุณหภูมิเฉลี่ยในเดือนที่หนาวที่สุด 14-17 องศาเซลเซียส ความแตกต่างของอุณหภูมิในแต่ละวัน 5-10 องศาเซลเซียส ขณะเดียวกันมีความชื้นของอากาศในเดือนที่ร้อนที่สุดร้อยละ 75-84 ความชื้นของอากาศในเดือนที่หนาวที่สุด ร้อยละ 70-85 ตลอดปีมีวันที่ฝนตกเกือบ 100 วัน มักประสบกับภัยจากลมพายุใต้ฝุ่นและน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง มีฤดูร้อนที่ยาวนานและฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัด (Tang, 2005: 84)

¹⁵ ระยะประมาณ 4 เมตรจะได้รับความนิยมมากที่สุด มีความกว้างเพียง 2 เมตรปรากฏให้เห็นเช่นกัน อาจเนื่องจากข้อจำกัดของวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง แต่ระยะหลังบางแห่งกว้าง 6-7 เมตรก็มี ขณะที่ความลึกบางครั้งอาจถึง 40 กว่าเมตร (Zhang, 2008: 69)

ฉีโหลวมีผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ไม่ซับซ้อน สร้างได้ง่าย ผังที่ใช้ร่วมกันได้ช่วยลดค่าก่อสร้างในบางส่วน แม้ว่าจะมีองค์ประกอบการตกแต่งแบบตะวันตกและเพิ่งจะเริ่มใช้เหล็กและปูนซีเมนต์ในการก่อสร้าง แต่การที่ช่างในท้องถิ่นและเจ้าของอาคารเคยมีประสบการณ์รับรู้ลักษณะร่วมที่ปรากฏให้เห็นในสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น เช่น การมีระเบียบกลุ่มทางเดิน การมีลานโล่ง ทำให้ช่างสามารถก่อสร้างโดยประยุกต์เอาวัสดุก่อสร้างที่มีอยู่ทั่วไป เช่น อิฐและไม้ มาใช้ร่วมกับวัสดุสมัยใหม่ได้ ดังนั้นในช่วงแรก ฉีโหลวจึงสร้างโดยใช้ไม้เป็นเสาคานรับพื้นชั้นบนและหลังคา ร่วมกับการใช้อิฐก่อหอน้อยเต็มแผ่นเป็นผนังรับน้ำหนัก ในสมัยต่อมาที่เหล็กและปูนซีเมนต์ได้ถูกส่งเข้ามาจากต่างประเทศและมีราคาแพง ช่างในท้องถิ่นก็สามารถประยุกต์ให้ใช้เหล็กและปูนซีเมนต์ร่วมกับวัสดุในท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความแข็งแรง สร้างความรู้สึกปลอดภัยจากสภาพแวดล้อม (security) ให้แก่ผู้อยู่อาศัยได้เช่นเดิม

การที่ฉีโหลวมีด้านหน้าที่เปิดโล่งและทางเดินอยู่ภายในอาคารทำให้เกิดความเย็นสบาย ช่วยส่งเสริมกิจกรรมทางการค้าได้ดี และการอยู่อาศัยรวมกันเป็นหลายครอบครัวติดๆ กัน ก่อให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยมากขึ้น ท่ามกลางความไม่มีเสถียรภาพของสังคมในเวลานั้น นอกจากนี้ฉีโหลวที่สร้างขึ้นเดี่ยวๆ ก็จะไม่เห็นประโยชน์ของการมีทางเดินด้านหน้าเท่าใดนัก แต่หากนำทางเดินดังกล่าวของอาคารหลายๆ หลังมาเรียงต่อๆ กัน จะทำให้เกิดเป็นย่านธุรกิจการค้าที่มีชีวิตชีวา และเนื่องจากร้านค้าที่ตั้งอยู่รวมกันจำนวนมากสามารถซื้อสินค้าหลายๆ อย่างได้ในเวลาเดียวกัน นอกจากจะมีความปลอดภัยทางด้านการอยู่อาศัยแล้ว ยังทำให้เจ้าของอาคารรู้สึกถึงความมั่นคงในการประกอบอาชีพ (2-security/ financial security)

ในมิติของความสุขทางจิตใจ (psychological comfort)

การเดินอยู่ภายในทางเดินหรืออาเขตของฉีโหลว ทำให้ผู้ใช้รู้สึกถึงความต่อเนื่องของพื้นที่อันเกิดจากการเห็นรูปทรงซ้ำๆ ของช่วงเสาที่เรียงยาวต่อกันไป แม้ว่าทางเดินด้านหน้าและความกว้างของแต่ละห้อง ซึ่งอาจจะต่างกันบ้างในรายละเอียด แต่ความสูงของเพดานและอาคารก็มักมีความกลมกลืนกัน สามารถมองเห็นสินค้าที่จัดวางอยู่ปากตรงข้ามและกิจกรรมของผู้คนที่อยู่เชื่อมต่อกับพื้นที่

ทางเดินได้ง่าย เพราะในสมัยนั้นนิโหลวจะสร้างเลียบถนนทั้งสองฟาก เสมือนเป็นการเอาพื้นที่ส่วนตัวภายในร้านออกมาแสดงด้านนอกสู่สาธารณะ สร้างความสัมพันธ์อันดีและเกิดการสื่อสารระหว่างผู้ซื้อผู้ขายในลักษณะที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งพบปะของผู้คนหรือจุดรวมของการทำกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ ที่ให้ความรู้สึกสะดวกสบายและปลอดภัย อันเป็นแนวคิดเหมือนห้างสรรพสินค้า (shopping mall) ในปัจจุบัน สำหรับเจ้าของร้านค้า นอกจากการก่อสร้างอาคารอยู่ในพื้นที่เดียวกันจะทำให้กิจกรรมการค้ามีความคึกคักแล้ว พื้นที่ทางเดินด้านหน้ายังใช้เป็นพื้นที่ทางสังคมสำหรับผู้ใหญ่ พื้นที่เล่นสำหรับเด็กๆ ที่อาศัยอยู่ในนิโหลว โดยที่ผู้ปกครองสามารถมองเห็นได้ง่าย นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่พบปะสังสรรค์ระหว่างเพื่อนบ้าน ก่อให้เกิดสังคมที่ทุกคนรู้จักกันอันเป็นพื้นฐานในการช่วยเหลือเกื้อกูลและสร้างความผูกพันกันได้เป็นอย่างดี (3-friendship, love and sexual intimacy)

การก่อสร้างนิโหลวในรูปแบบที่แตกต่างกันในรายละเอียด ไม่ว่าจะเป็นการตกแต่ง หรือความสูงของชั้นอาคารเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย ต่างเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นตัวตน (identity) คุณค่า (value) ความต้องการได้รับการยกย่องหรือยอมรับ (4-esteem/ affiliation or acceptance needs) ซึ่งสามารถบ่งบอกสถานะทางสังคม ที่สร้างความภาคภูมิใจให้แก่เจ้าของและวงศ์ตระกูลได้อีกด้วย ในบริบทของพื้นที่มีนัยยะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิขงจื๊อ ในแง่ของการนับถือบรรพบุรุษ ถือว่ามีความสำคัญยิ่ง การกำหนดรูปแบบการก่อสร้างภายใต้ความมีอิสระ (freedom) ที่ไม่ได้ถูกครอบงำด้วยกฎเกณฑ์เหมือนในสังคมศักดินาเช่นสมัยก่อน อีกทั้งการที่อาณาเขตที่ดินครอบครองถูกกำหนดขอบเขตไว้ชัดเจน จะส่งผลให้เกิดความรู้สึกผูกพันกับสถานที่และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Cooper-Macus, 1995: 188)

ส่วนความต้องการในขั้นสุดท้ายหรือลำดับที่ห้าตามทฤษฎีของมาสโลว์ ได้แก่ ความสมบูรณ์ของชีวิต (5-self-actualization) จะเห็นได้จากการใช้ลวดลายส่วนประดับที่แสดงความเชื่อของจีนผสมผสานไปกับลวดลายที่เป็นรูปแบบของตะวันตก อาคารที่ตั้งเรียงรายกันอยู่เป็นแถวยาวจึงมักจะมีรูปลักษณะภายนอกที่

ต่างกันออกไปในรายละเอียด เนื่องจากไม่ใช่เจ้าของเดียวกัน หรือแม้แต่วัฒนธรรมที่ผสมระหว่างจีนกับตะวันตกในมณฑลกว้างตง ก็ได้พัฒนาเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พื้นที่ทางวัฒนธรรม (culture area) ในเขตสามเหลี่ยมปากแม่น้ำจูเจียงที่อุดมสมบูรณ์ของมณฑลกว้างตง ได้ถูกแบ่งเป็นอย่างน้อย 5 พื้นที่ (Xu and SITU, 2004B: 108)

ส่วนระดับเหล่านี้สะท้อนคติความเชื่อ ความคาดหวังในชีวิต เช่น การประกอบอาชีพ การอำนวยความสะดวกให้โชคดีในการประกอบอาชีพ และการมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีลูกหลานสืบทอดวงศ์ตระกูล เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากลวดลายที่พบในผนังด้านหน้าอาคาร เช่น ค้างคาว (ความร่ำรวย) ฝีเสื้อ (มีลูกหลานเต็มบ้านเต็มเมือง) เหยี่ยวทอง หงส์ มังกร ดอกบัว รวมถึงการใช้ส่วนประดับที่ภาพวาด เช่น ภาพทิวทัศน์ ภาพบุคคลในประวัติศาสตร์ โคลงกลอนโบราณ เป็นตัวอักษรมงคล เช่น 喜 (ความยินดี) 福 (ความสุข) 寿 (ความมีอายุยืนยาว แข็งแรง) (ดูเพิ่มเติมใน Wang และ Wang, 2006: 77-84)

บทสรุป

ฉีโหลวเป็นเสมือนตัวแทนของการผสมผสานวัฒนธรรมตะวันออกกับตะวันตก หรือวัฒนธรรมจีนกับวัฒนธรรมที่มาจากนอกประเทศ แสดงถึงความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจในช่วงหลังสงครามฝิ่น และสะท้อนให้เห็นบริบทของสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะสภาพภูมิอากาศ ด้วยปัจจัยทั้งสามประการที่กล่าวมา ทำให้รูปแบบการก่อสร้างฉีโหลวได้รับความนิยมในช่วงเวลาหนึ่ง เพราะสามารถตอบสนองกับความต้องการในการใช้งานได้ แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีกรก่อสร้างฉีโหลวเหมือนเดิม และมีการรื้อถอนทิ้งร้างไปไม่น้อย เนื่องจากไม่สามารถตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันได้เต็มที่

อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ประเด็นที่สำคัญจากกรณีศึกษาครั้งนี้คือหนึ่ง อาคารที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในยุคใดก็ตาม อาจเป็นรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อนในสังคมนั้นๆ แต่หากว่าสามารถสนองตอบต่อการใช้งาน และสภาพแวดล้อม

ที่เปลี่ยนแปลงได้ ที่สำคัญคือ สร้างภาวะน่าสบาย ให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นแก่ผู้ใช้งาน แล้ว ก็ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็วและแพร่หลายไปในวงกว้าง สอง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นไปของสภาพแวดล้อม ซึ่งรวมถึงด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การมีจุดร่วมของสภาพแวดล้อมบางอย่าง เช่น ภูมิอากาศ กระตุ้นให้มนุษย์หิบบิ๊ยมและประยุกต์รูปแบบของการก่อสร้างที่เคยพบเห็นหรือคุ้นเคย มาปรับใช้เพื่อสร้างสรรค์ให้เกิดความเหมาะสมกับความต้องการของตนมากที่สุด

แม้ว่าจะไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า รูปแบบของฉिल्ไม้มิมีการประยุกต์ บางส่วนมาจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่พบในภาคใต้ของจีนอย่างชัดเจน แต่การมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง หรือมีความเข้าใจถึงประโยชน์ที่จะได้รับการก่อสร้าง ในลักษณะดังกล่าว อันมีพื้นฐานจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่คุ้นเคยในภูมิภาคนั้น ดั้งเดิม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ ทางเดินมีหลังคาคลุมและลานโล่งภายในอาคารที่พบในบ้านพื้นถิ่นตอนใต้ทั่วไปหรือในจังหวัดอื่นๆ ที่ให้ประโยชน์ในการ กันแดดกันฝน การระบายอากาศและการให้แสงสว่าง เมื่อองค์ประกอบดังกล่าว ปรากฏในฉिल्ไม้มิ นอกจากประโยชน์พื้นฐานตามลักษณะของสภาพแวดล้อมและ ภูมิอากาศแล้ว การมีอาคารยังเพิ่มประโยชน์ในด้านการส่งเสริมกิจกรรมการค้า ที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามบริบทของประวัติศาสตร์ในเวลานั้น อันเป็นการเพิ่ม ประโยชน์จากพื้นฐานทางกายภาพที่มีอยู่เดิม ส่งเสริมและรับใช้วิถีการประกอบ อาชีพของเจ้าของอาคารและผู้ใช้กลุ่มต่างๆ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า เป็นการอนุพันธ์ของประโยชน์ (derivative of function) ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ ที่ฉिल्ไม้มิซึ่งเป็นรูปแบบอาคารสมัยใหม่ในสมัยนั้น ได้รับความนิยมและแพร่หลาย อย่างรวดเร็ว

เอกสารอ้างอิง

Cooper Marcus, Clare. (1995). **House as a mirror of self: Exploring the deeper meaning of home**. California: Conari Press.

- Davison, Julian. (2010). **Singapore shop house**. National Archives of Singapore.
- Guo, Qinghua. (2002). **Visual dictionary of Chinese architecture**. Victoria: Image Publishing.
- ICOMOS. (1999). **International Charters for Conservation and Restoration**. Retrieved March 10, 2015, from <http://www.international.icomos.org/charters/charters.pdf>
- Lim, Jon S.H. (1993) The Shop House Rafflesia: An outline of its Malaysian Pedigree and its Lubricant a Diffusion in Asia. **Journal of Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society**. Vol.LXVI, Part I, 47-66.
- Maslow, Abraham H. (1943). **A theory of human motivation**. Retrieved August 14, 2014, from <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>
- Pan, Guxi (Ed.). (2003). **Zhongguo Jianzhushi**. (In Chinese) [Chinese Architectural History]. 5th Ed., Beijing: Chinese Architecture and Industry Publishing.
- Peng, Changxing and Yang, Xiaochuan. (2004). *Qilou zhidu yu chengshi qilou jianzhu*. (In Chinese) [Arcade System and Urban Arcade Architecture]. **Journal of South China University of Technology. (Social Science Edition)**, (6), 30-33.
- Phusanam, Warunee and Wang, Huiying. (2008). *Gan Pattana yang yanyeyn kong banpak a-sai nai chonnabot jeen: gorraanee seuksa jak mooban lan*. (In Thai) [Sustainable development in Chinese rural dwelling, case study: Lan village, Liaoning province]. **Journal of Mekong Societies**, 4(1), 29-52.
- Rao, Zhanxiong. (2010). *Lao Zhaopian: Guangzhou qilou wenhua*. (In Chinese) [Old Picture: Guangzhou Qilou Culture]. **Guangzhou Daily News**. 2 May 2010. pp. B3.
- Shan, Deqi. (2010). **Chinese vernacular dwelling: People's daily life with their house**. Beijing: China International Press.
- Shao, Zhou (Ed.). (1998). **Zhongguo minzu jianzhu**. (In Chinese) [Chinese Ethnic Architecture]. Volume 5. Nanjing: Jiangsu Science and Technology Press.
- Steward, Julian H. (1972). **Theory of culture change: The methodology of multilinear evolution**. Urbana: University of Illinois Press.
- Sun, Dazhang. (2004). **Zhongguo minzu yanjiu**. (In Chinese) [The Research on Chinese Vernacular]. Beijing: Chinese architecture and industry publishing.
- Tang, Guohua. (2005). **Lingnan shire qihou yu chuantong jianzhu**. (In Chinese) [Lingnan Hot Humid Climate and Traditional Architecture]. Beijing: China Building Industry Press.

- Wang, Huiying and Wang, Warunee. (2006). *Gan ruproo luatlai lae karn kaojai kwammai kong luatlai nai silapa puentin jeen patjubun*. (In Thai) [The Rupture between Pattern Receiving and Significance Acceptance of Chinese Folk Art]. **Journal of Mekong Societies**, 2(3), 73-94.
- Wang, Warunee. (2014). *Prawatsat lae naewkit satapat-tayagam jeen*. (In Thai) [History and Concept of Chinese Architecture]. Khon Kaen: Khon Kaen University Printing House.
- Xu, Guiling and SITU, Shang-ji. (2004A). *Guangdong Wuyi qiaoxiang guihua yu jianzhu tixian Zhong Xi wenhua ronghe chutan*. (In Chinese) [Planning and Architecture Reflecting the Blending of Chinese and Western Culture in Wuyi of Guangdong, the Hometown of Overseas Chinese]. **Acta Scientiarum Naturalium Universitatis Sunyatseni**, (5), 207-210.
- _____. (2004B). *Guangdong Huaqiao wenhua jingguan jiqi diyu fenyi*. (In Chinese) [Cultural Landscape of Overseas Chinese in Guangdong and Its Territorial Distribution]. **Geographical Research**, (5), 411-421.
- Zhang, Fuhe. (2008). *Zhongguo jindai jianzhu yanjiu yu baohu*. (In Chinese) [Study and Preservation of Chinese Modern Architecture]. Beijing: Tsinghua University Press.

